অধ্যায় ১৪ ঃ পাশ্চাত্য সমালোচনা-৩

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য
১৪.২ পৰিচয়
১৪.৩ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ
১৪.৪ ঔপনিৱেশিকতাবাদ
১৪.৫ উত্তৰ-ঔপনিৱেশিকতাবাদ
১৪.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৪.৭ অধিক জানিবলৈ
১৪.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)
১৪.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- উত্তৰ আধুনিকতা শব্দৰ অর্থ সম্পর্কে ধাৰণা লাভ কৰিব
- বিষয়টিৰ জন্ম আৰু বিকাশ সম্বন্ধে জানিব পাৰিব
- ঔপনিৱেশিকতাবাদ আৰু উত্তৰ ঔপনিৱেশিকতাবাদৰ সম্পর্কৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- ঔপনিৱেশিকতাবাদে সাহিত্যৰ বিশাল ক্ষেত্রখনলৈ কঢ়িয়াই অনা পৰিবর্তন আৰু ধাৰা সম্বন্ধে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- উত্তৰ-ঔপনিৱেশিকতাবাদৰ ভিত্তি তথা বিকাশ আৰু অৰিহণা সম্পর্কে জানিব পাৰিব।

১৪.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টি স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া চতুর্থ যান্মাসিকৰ অন্তর্গত 'সাহিত্য সমালোচনা' শীর্ষক তৃতীয় বুনিয়াদী পাঠ্যবিষয়ৰ একেবাৰে শেষৰটি অধ্যায়। এই অধ্যায়টিত আমি ইতিমধ্যে আলোচনা কৰি অহা সমালোচনা সাহিত্যৰ নৱতম ধাৰাসমূহৰ সম্পর্কে আলোচনা আগবঢ়াই নিম। সমালোচক মহেন্দ্র বৰাই সমালোচনা 'সাহিত্য বস্তুৰ তুলাচনী' বুলি কৰা মন্তব্যৰ সত্যাসত্য ইতিমধ্যে ইয়াৰ পূর্বৰ দুটি অধ্যায়ৰ যোগেদি প্রতীয়মান হৈছে। এই অধ্যায়টিত সাহিত্য সমালোচনাৰ ক্ষেত্রখনত নকৈ সংযোগ ঘটা আধুনিকতাবাদৰ পৰৱর্তী কালৰ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ সম্পর্কে আলোচনা কৰাৰ সমান্তৰালকৈ এই দিশৰ বিকাশৰ ক্ষেত্রত অৰিহণা যোগোৱা ঔপনিৱেশিকতাবাদ আৰু উত্তৰ-ঔপনিৱেশিকতাবাদ সম্পর্কে আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ব।

১৪.৩ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ

উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ শব্দটোৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হ'ল Postmodernism (পোষ্ট-মডার্নিজিম)। এই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ আন্দোলন আধুনিকতাবাদ আন্দোলনৰ প্ৰতিক্ৰিয়া বা প্ৰতিবাদতেই গঢ় দিয়া হৈছে। আপাতঃ দৃষ্টিত আধুনিকতাবাদৰ সৈতে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ লক্ষণৰ মিল আছে যদিও বৈশিষ্ট্যগত দিশৰ পৰা উত্তৰ-আধুনিকতাবাদে গা এৰা দি ধাপলি মেলিছে। আধুনিকতাবাদৰ পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাকে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ ৰূপে আখ্যা দিয়া হৈছে। এই ধাৰাটিৰ সম্পৰ্কে এনেদৰেও উল্লেখ কৰিব পাৰি যে আধুনিক শব্দটোৱে বৰ্তমান প্ৰসঙ্গক সূচালে উত্তৰ-আধুনিকে ভৱিষ্যৎ প্ৰসংগ সম্পৰ্কে প্ৰকাশ কৰিব। উত্তৰ আধুনিকতাবাদৰ পৰা ফালৰি কাটি অহা সম্পূৰ্ণ এটা বেলেগ দিশ নহয়, ই আধুনিকতাবাদৰে ভিতৰুৱা এটা দিশ বুলি কোনো কোনোৱে মত পোষণ কৰিছে। বিংশ শতিকাৰ শেষৰ পৰা একবিংশ শতিকাৰ আদিভাগলৈকে দাৰ্শনিক, সমাজবিজ্ঞানী আৰু শিল্প-সাহিত্যৰ সমালোচকসকলে সেই সময়ৰ সভ্যতা-সাংস্কৃতি আৰু সৃষ্টি সম্ভাৰক বুজাবৰ বাবে উত্তৰ-আধুনিকতা শব্দটো প্ৰয়োগ কৰিছিল। এই শব্দটোৰ তাত্ত্বিক পৰিসীমা অধিক বহল। জ্যা বোড্ৰিআৰে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াই কৈছে— "a cultural composed of disparate fragmentary experiences and images that constantly bombard the individual in music, video,television, advertising and other forms of electronic media, The speed and ease of reproduction of these images mean that they exist only in image, devoid of depth, coherence or originality."

আধুনিকতাবাদীসকলে ভাঙি-ভাঙি বা যি কোনো বস্তুক ভাঙি-চিঙি বিশ্লেষণ কৰাৰ বিপৰীতে একত্ৰিকৰণৰ পক্ষপাতী আছিল। এনে ভাবধাৰাৰ প্ৰতিবাদত সকলো বস্তুকে ভাঙি-চিঙি বিশ্লেষণ কৰাৰ আপাহত উত্তৰ-আধুনিকতাবাদী আন্দোলনৰ জন্ম। এই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ 'উত্তৰ' আৰু 'আধুনিকতাবাদ'— এই দুয়োটা শব্দ সংযোজিত হৈছে। উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলৰ জীৱন ধাৰণৰ ভিন্ন দিশসমূহৰ প্ৰতি থকা ব্যতিক্ৰমী দৃষ্টিভংগীয়ে সাহিত্যত বিশেষ প্ৰভাৱ সৃষ্টি কৰিছিল। 1972 চনৰ 15 জুলাইত 'প্ৰুট ইগ' শীৰ্ষক চেন্ট লুইচৰ বিখ্যাত গৃহ আঁচনিৰ ধ্বংসই আমেৰিকাত উত্তৰ আধুনিকতাবাদী আন্দোলনক অধিক প্ৰৱল আৰু জীৱন্ত কৰি তুলিলে। প্ৰখ্যাত ইতিহাসবিদ অৰ্ণাল্ড টয়নবিৰ দ্বাৰা ৰচিত গ্ৰন্থতহে পোন প্ৰথমে 'উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ' শব্দটি প্ৰয়োগ হোৱা পৰিলক্ষিত হয়। এইগৰাকী ইতিহাসবিদৰ মতে 1850 ৰ পৰা 1975 চনৰ মাজৰ সময়খিনিকেই আধুনিক কালৰ আৰম্ভণি বুলি আৰু 1975ৰ পৰৱৰ্তী সময়তে উত্তৰ আধুনিক কালৰ জন্ম হয়। আধুনিকতাবাদৰ ধাৰণাসমূহত আঘাত হানি পুৰণি অথবা পৰম্পৰাগত ধ্যান ধাৰণাসমূহৰ প্ৰতি প্ৰতিবাদ আৰু আক্ৰমণাত্মক ভাবনাই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদী সাহিত্যত প্ৰতিফলিত হয়। 'পৰম্পৰাগত চিন্তা আৰু অভিজ্ঞতাৰ মূল গাঁথনিক উৎখাত কৰি স্থিতিৰ অৰ্থহীনতা আৰু নিষ্ফলতাক উদঙাই দিয়া উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ এক লব্ধপ্ৰতিষ্ঠিত ভাৱাবেগ।'এই ধাৰাটোৱে আধুনিকতাবাদৰ দুখ, ধ্বংস আৰু মূল্যবোধৰ ৰূপান্তৰৰ আমূল পৰিৱৰ্তনসমূহক আনন্দ আৰু

গুণ বর্ণনাৰ বিষয় তথা কেন্দ্রীয় বস্তুৰূপে গ্রহণ কৰে। উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলে 'ক্ষুদ্র বর্ণনা বিষয়টোতহে গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। ভূগোলবিদ ডেভিদ হাৰৱী আৰু সাহিত্য সমালোচক ফ্রেড্রিক জেমছনে 'শিথিল সঞ্চয়' অথবা শেহতীয়া পুঁজিবাদ'ক উত্তৰ-আধুনিকতা ৰূপে আখ্যা দিছে। ক্রষ্টণ ব্রুক ৰ'জৰ মতে আধুনিক আৰু সর্বাধুনিকতাই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ। তদুপৰি আধুনিকতাবাদ তৃতীয় বা চতুর্থ পুৰুষলৈকে প্রৱাহিত হৈ থকাৰ পৰিণতিতে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ সৃষ্টি বুলি ফ্রেঙ্ককাৰমডে মত পোষণ কৰে। চার্লছ নিউমেনে কৈছে যে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদে আধুনিকতাবাদী অনুশীলনৰ বিৰুদ্ধে প্রতিক্রিয়া প্রকাশ কৰাতকৈয়ো আধুনিকতাবাদীৰ নন্দনতাত্ত্বিক আৱিষ্কাৰ, সমালোচনা, ব্যাখ্যা আদিৰ আধাৰত দ্বিতীয় বিপ্লৱ এটাৰ বিৰুদ্ধেহে প্রতিক্রিয়া প্রকাশ কৰিছিল।

উত্তৰ-আধুনিকতাবাদত আধুনিকতাবাদে প্রতিষ্ঠা কৰা দিশসমূহ (যেন অবক্ষয়গ্রস্ততা, বিচ্ছিন্নতাবোধ অস্তিত্ব সংকট আদি)ক ভিন্ন আৰু ক্ষুদ্র বর্ণনাৰে বিশ্লেষণ কৰি ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱা হৈছিল। উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ নির্দিষ্টকৈ গঢ়ি উঠা বাদ বা তত্ত্ব হোৱাৰ পৰিৱর্তে ই আধুনিকতাদৰ প্রতিবাদত গঢ়ি উঠা এটি সাহিত্যকলাৰ সৈতে জড়িত আন্দোলন। ইহাব হাচানে আধুনিকতাবাদৰ আৰু উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ মাজত পার্থক্য সীমাৰেখা স্পষ্ট কৰিবলৈ এনেদৰে প্রকাশ কৰিছে।

আধুনিকতাবাদ	**উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ**
অভিপ্রায়	সঞ্চালন
মূল/ গভীৰতা	বহির্ভাগ‡ উপৰিভাগ
পৰিকল্পনা	সম্ভাৱনা
অন্বয়	অনন্বয়
উপস্থিতি	অনুপস্থিতি
পুৰোহিততন্ত্র	অৰাজকতা, নৈৰাজ্য
সংশ্লেষ	বৈপৰীত্য
সমগ্রায়ন	বিনির্মাণ
শিষ্টবাদ	প্রতি-কর্তৃত্ববাদী
নাগৰিকবাদ	খণ্ডীভৱন আৰু নৈৰাজ্য

উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ কেইটামান মন কৰিবলগীয়া বিশেষত্ব হ'ল ঃ

(ক) উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলে বিষয় বা সাৰবস্তুক খণ্ড-খণ্ড কৰি ব্যাখ্যাৰ দিশত আগবঢ়াৰ পক্ষপাতী।

(খ) উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলে সার্বজনীন সত্য বা জ্ঞান থাকিব পাৰে বুলি বিশ্বাস নকৰে।

(গ) এইসকল সাহিত্যিক-সমালোচকে শব্দ আৰু ভাষাৰ সৈতে খেলা কৰে।

(ঘ) উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলৰ বাবে সত্য-অসত্যৰ ধাৰণা বহু সময়ত একার্থক।

(ঙ) এই সকলৰ দ্বাৰা সৃষ্ট সাহিত্য কর্মৰ সামৰণিৰ দিশটোও ভিন্ন।

(চ) উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীৰ মতে পাঠৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰা সত্যই মুখ্য নহ'বও পাৰে অর্থাৎ বিষয়সমূহৰ এটা Master Discourse (কর্তৃত্বশীল বক্তব্য) থাকিব নোৱাৰে।

উত্তৰ-আধুনিক সাহিত্যৰাজিৰ মাজেদি মানবীয় মূল্যবোধৰ নতুন বিচাৰ-বিশ্লেষণৰ পথ প্রশস্ত হয়। উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ সৃষ্টিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ গ'লে উল্লেখনীয় এটা বিষয় হ'ল উত্তৰ-আধুনিকতাৰ বিকাশ। এই ক্ষেত্রত দুটা স্তৰৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিব লাগিব অর্থাৎ উত্তৰ-আধুনিকতাই দুটা স্তৰৰ মাজেদি আগবাঢ়ি গৈ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ ৰূপে প্রতিষ্ঠিত হৈছে।

উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ দিশত প্রথম স্তৰটোত 1950 চনৰ পৰা শীতল যুদ্ধৰ শেষৰ ফাললৈকে এই সময়ছোৱাক সাঙুৰিব পাৰি। এইখিনি সময়ত ৰাজনৈতিক, সামাজিক আৰু অর্থনৈতিক বিবিধ কাৰকৰ দিশত হ্রাস হোৱা উৎপাদন প্রক্রিয়া আৰু উন্নত দেশত বাণিজ্যিক খণ্ডৰ বৃদ্ধি আদি কাৰকবোৰ গা কৰি উঠিছিল। এনে সময়তে অর্থাৎ 1967–69 চনৰ সময়ছোৱাত উত্তৰ-আধুনিকতাই ভুমুকি মাৰে।এনে সময়ত সমাজ, সংস্কৃতি, ৰাজনীতি আদি প্রতিটো দিশতে সংঘটিত হোৱা অবাধ পৰিবর্তন,সংঘাত আৰু অৰাজক পৰিস্থিতিয়ে দেখা দিয়ে। এই পৰিস্থিতিৰ মাজতে কলা সংস্কৃতিৰ দিশত ষ্টেৰিঅ', ৰেডিঅ' আৰু টেলিভিচনৰ ব্যৱহাৰৰ লগতে নাট্য সাহিত্যত প্রয়োগ হোৱা Pop Culture Style আৰু ৰক সংগীতৰ প্রচলন এই সময়ৰ এটা অতি উল্লেখযোগ্য দিশ।

ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক আৰু সামাজিক অস্থিৰতাৰ মাজত কলা-সংস্কৃতিৰ উত্থানৰ যোগেদি উত্তৰ-আধুনিকতাই এটা উল্লেখনীয় পৰিবেশ আয়ত্ব কৰি প্রথমটো স্তৰ অতিক্রম কৰে। ইয়াৰ পৰৱর্তী সময়ত টি ভি, ৰেডিঅ'তকৈও অধিক দ্রুত প্রচাৰ মাধ্যম ইন্টাৰনেটৰ যোগেদি ডিজিটেল প্রচাৰ মাধ্যমৰ বিকাশৰ দ্বিতীয় স্তৰৰ সূচনা কৰে। এই ধৰণৰ দ্রুতবেগী সংযোগ ব্যৱস্থাই আধুনিকতাৰ পৰিৱেশ-পৰিস্থিতিত এক নাটকীয় পৰিৱর্তন আনিলে। পৰিবেশৰ প্রতিটো দিশকে এনে মাধ্যমৰ যোগেদি দক্ষতাৰে প্রয়োগ কৰাত সহায় হোৱাৰ পৰিণতি স্বৰূপে সাহিত্য-সংস্কৃতি আৰু সভ্যতাত উত্তৰ-আধুনিকতাৰ প্রভাৱ সুদূৰ প্রসাৰি,স্থায়ী আৰু অতি যোগাত্মক ৰূপে বর্তি ৰ'ল। কিন্তু সেই পৰিবেশে এটি বিতর্কৰ সৃষ্টিও নকৰাকৈ নাথাকিল। সেই বিতর্কৰ কেন্দ্রীয় ভাব আছিল এইটোৱে যে উত্তৰ-আধুনিকতাই যি যোগাত্মক প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিলে তাৰ পাছত এতিয়াৰ অর্থাৎ সমসাময়িক সময়খিনিক 'উচ্চ আধুনিকতা'নে 'উত্তৰ-আধুনিকতা' অভিধাৰে প্রকাশ কৰাটো উচিত হ'ব? যদিহে 'উত্তৰ আধুনিকতা' (Postmodernity) বুলি প্রকাশ কৰা হয়, তেনেহ'লে পৰিৱর্তিত হৈ থকা উত্তৰ-আধুনিকতা সম্পর্কীয় পৰিবেশক তুলি ধৰিব; কিন্তু দুয়োটা শব্দৰ মাজত হাইফেন ব্যৱহাৰ কৰি শব্দটো প্রয়োগ কৰিলে শব্দ দুয়োটাই আধুনিকতাৰ ধাৰাবাহিত প্রবাহ আৰু বিস্তাৰ সম্পর্কীয় বিষয়ক প্রতিনিধিত্ব কৰিব।

সেয়েহে ক'ব পাৰি যে ঢিমিক-ঢামাককৈ আধুনিকতাবাদৰ লগত সমন্বয় ৰাখি কিন্তু বিশ্লেষণগত দিশৰ পৰা পার্থক্য ৰক্ষা কৰি ইউৰোপত গঢ় লৈ উঠা আন্দোলনটিকে উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ ৰূপে আখ্যা দিব পাৰি।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ আধুনিক শব্দটোৰে বর্তমান প্রসংগক সূচালে উত্তৰ-আধুনিকে কি বিষয়টোৰ সম্পর্কে প্রকাশ কৰে?

প্রশ্ন নং ২ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদত সংযোজিত হৈ থকা শব্দবোৰ কি কি?

প্রশ্ন নং ৩ ঃ চেণ্ট লুইচৰ বিখ্যাত গৃহ আঁচনিখনৰ নাম কি?

প্রশ্ন নং ৪ ঃ আর্ণল্ড টয়নবিয়ে কোনখিনি সময়ক আধুনিক কালৰ আৰম্ভণি বুলি কৈছে?

প্রশ্ন নং ৫ ঃ নাট্য সাহিত্যত Pop Culture Styleৰ প্রয়োগ কোন সময়ত হৈছিল?

প্রশ্ন নং ৬ ঃ উত্তৰ আৰু আধুনিকতা শব্দ দুটাৰ মাজত হাইফেন বহুৱালে শব্দ দুটাই কি অর্থ বহন কৰিব?

১৪.৪ ঔপনিবেশিকতাবাদ

পাশ্চাত্যত সম্ভৱতঃ পঞ্চদশ শতিকাৰ আশে-পাশে নিজকে শক্তিশালী ৰূপে জ্ঞান কৰা ইউৰোপীয় দেশসমূহে দুর্বল মানুহ তথা অঞ্চলসমূহৰ ওপৰত বিস্তাৰ কৰি সাম্রাজ্যবাদ সৃষ্টি কৰিছিল। নিজকে শক্তিশালী তথা সর্বেসর্বা বুলি ভবা সকলে সাম্রাজ্য বিস্তাৰ কৰাৰ ফলত ঔপনিবেশিক শাসনে গা কৰি উঠে। তেনেস্থলত ঔপনিবেশিক শাসন ব্যৱস্থাত সমাজত দুটা শ্রেণীৰ সৃষ্টি হয়— তাৰে এটা হ'ল শাসকীয় গোষ্ঠী আৰু আনটো হ'ল শোষিতসকল। শাসকগোষ্ঠীটোৱে নিজকে অতি শক্তিশালী (Superior) বুলি ভাবিছিল আৰু শোষিতসকলক নিজকে শাসকসকলতকৈ তলৰ তথা হীন (native) ৰূপে ভাবিবলৈ বাধ্য কৰাইছিল। সমাজ ব্যৱস্থাত এনে ধ্যান-ধাৰণাৰ ফলত সামাজিক, অর্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিৰ দিশত এনে মনোভাবে যথেষ্ট প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। তদুপৰি ঔপনিবেশিক শাসকসকলে বলপূর্বকভাৱেই হওক অথবা যিকোনো পদ্ধতি প্রয়োগেৰে নিজৰ সাহিত্য-সংস্কৃতি,ধ্যান-ধাৰণা আৰু ভাষা শোষিতসকলৰ ওপৰত জাপি দিছিল। নিজৰ সভ্যতা-সংস্কৃতি পৰিহাৰ কৰি শোষিত শ্রেণীটোৱে তেওঁলোকৰ সর্বেসর্বা স্বৰূপ শাসকগোষ্ঠীৰ আচাৰ-সভ্যতা-সংস্কৃতি আৰু ভাষাটোৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হ'বলৈ বাধ্য হৈছিল। তদুপৰি এই সময়ছোৱাতে ঔপনিবেশিক বিদ্যালয়সমূহত ব্রিটিছ সংস্কৃতিক থলুৱা অথবা শোষিত মানুহখিনিৰ মাজত প্রচাৰ আৰু প্রয়োগৰ কৰিব লাগিব বুলি ঔপনিবেশিক তত্ত্ব এটাৰ সৃষ্টি কৰিলে। এই তত্ত্বটোৱে সেই সময়ছোৱাত প্রধান চালিকা শক্তিৰূপে ঔপনিবেশিক বিদ্যালয়সমূহত ব্রিটিছৰ সংস্কৃতিক থলুৱা অথবা শোষিত মানুহখিনিৰ মাজত প্রচাৰ আৰু প্রয়োগ কৰিব লাগিব বুলি ঔপনিবেশিক তত্ত্ব এটাৰ সৃষ্টি কৰিলে। এই তত্ত্বটোৱে সেই সময়চোৱাত প্রধান চালিকা শক্তি ৰূপে ঔপনিবেশকি ব্রিটিছ বিদ্যালয়সমূহত ক্রিয়া কৰিছিল। ফলত শোষক শ্রেণীটোৰ মাজত ব্রিটিছ ঔপনিবেশিক তত্ত্বটোৱে নৱজাগৰণৰ জোৱাৰ তুলিছিল। ঔপনিবেশিক শোষক শ্রেণীটোৰ মূল লক্ষ্য আছিল যে তেওঁলোকৰ ভাষা-সংস্কৃতি আৰু আচাৰ-ৰীতিৰে শোষিত

শ্রেণীটোৰ মাজত প্রসাৰ আৰু প্রয়োগৰ বীজ ৰোপণ কৰা আৰু সেই প্রচেষ্টাত যথেষ্ট সাফল্য লাভ কৰিলে। ফলস্বৰূপে সমাজত শাসকসকলে নিজক উচ্চ, সর্বেসর্বা ৰূপে জ্ঞান কৰাৰ সমান্তৰালকৈ শোষিতসকলক নিম্ন ৰূপে বিভাজন কৰি ঔপনিবেশিক সমাজ ব্যৱস্থাত দুই শ্রেণীৰ বিভাজন হয়। এই বিভাজনত অর্থনীতি, সমাজনীতি, ৰাজনীতিয়েও কাৰক ৰূপে অৰিহণা যোগাইছে। Houston A. Baker "Colonialism reaks things...the self of the colonizer explodes a native culture solidarity, producing the spiritual confusion, Psychic wounding and economice exploitation of a new and dominated other," এই ঔপনিবেশিক সমাজখনত শোষিত শ্রেণীটোৰ বহুত মানুহে উচ্চ শ্রেণীটোৰ অথবা শোষকগোষ্ঠীৰ জীৱন ধাৰণৰ পদ্ধতি,সাজ-পাৰ-খাদ্য-প্রণালীক আদি কৰি আচাৰ-ৰীতি প্রায় প্রতিটো দিশ অনুকৰণ কৰিবলৈ উদ্যত হয়। উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকলে এই অনুকৰণপ্রৱণতাৰ পৰিঘটনাক 'Mimicry' বুলি অভিহিত কৰিছিল। এই অনুকৰণপ্রৱণতাই ঔপনিবেশিক শোষিত শ্রেণীৰ মানুহখিনিৰ মাজত গা কৰি উঠা নিজৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিক হীন বুলি জ্ঞান কৰি পৰিত্যাগ কৰাৰ লগতে শাসক শ্রেণীৰ সংস্কৃতি-সভ্যতা,ভাষা আদি আকোৱালি লোৱাৰ স্পৃহাৰ অৱস্থাটোকে বুজাইছে। উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকল ঔপনিবেশিক শোষিত শ্রেণীটোক দ্বৈত সচেতনতা (Double Consciousness) আৰু দ্বৈত দৃষ্টি (Double vision) বুলি বর্ণনা কৰিছে।

ঔপনিবেশিকতাবাদী তত্ত্বৰ প্রভাৱৰ পৰিণতি স্বৰূপে শোষিত শ্রেণীৰ মাজত গঢ়ি উঠা অনুকৰণপ্রৱণতা, নিজকে নীচ আৰু হীন ৰূপে জ্ঞান কৰা, নিজৰ সংস্কৃতিৰ পৰিচয় দিবলৈ লাজ কৰা আদি বাসনাৰ আধাৰত ঔপনিবেশিক শোষিত শ্রেণীটো শিপাহীন হৈ পৰিল। পৰৱর্তী সময়ত ঔপনিবেশিক শাসনৰ ইতি পৰা স্বত্বেও তেওঁলোকৰ মন আচ্ছন্ন কৰি ৰখা দ্বৈত দৃষ্টিভংগীৰ পৰা মুক্ত হ'ব পৰা নাছিল। তেওঁলোকৰ মনত জীপাল হৈ থকা হীনমন্য ভাবটো স্থায়ী হৈ থাকিল। উত্তৰ- ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচসকলে শোষিত শ্রেণীটোৰ মনত আলোড়ন সৃষ্টি কৰি থকা বিষয়সমূহতে আক্রমণ কৰিলে। এই ক্ষেত্রত সফলতা লাভৰ অর্থে সমালোচকসকলে যথেষ্ট পদক্ষেপ গ্রহণ কৰিছে। কাৰণ শোষিত শ্রেণীটোৱে সাম্রাজ্যবাদৰ পতনৰ যোগেদি শোষণৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰাৰ পাছতো নিজক প্রতিষ্ঠা কৰিবলৈ আৰু হীনমন্যতা দূৰ কৰিবৰ বাবে তৃতীয় বিশ্ব ৰূপে খ্যাত দেশৰ সমালোচকসকলে বহু প্রয়াস কৰিছিল। তাকে কৰিবলৈ আগবাঢ়ি যাওঁতে উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকলে বহু সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'ব লগীয়া হৈছিল। সেইসমূহৰ মাজত তেওঁলোকে ৰচনা কৰা বিষয়বোৰক প্রকাশ কৰিবলৈ গৈ তথা প্রকাশন গোষ্ঠীৰ জগতখনত ব্রতী থাকিবলৈ নিজৰ দেশতে হওঁক বা আন্তঃৰাষ্ট্রীয় প্রেক্ষাপটতে হওঁক ভাষাটোৰ ক্ষেত্রত বহুত সমস্যাৰ সন্মুখীন হৈছিল, কাৰণ একমাত্র উপনিবেশিক শাসন কালত জাপি দিয়া ভাষাটোৰ বাদে তেওঁলোকে আৰু আন ভাষাই হওঁক বা স্বকীয় ভাষাটোও হওঁক ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিছিল। এই ক্ষেত্রত পাশ্চাত্যত উদ্ভৱ হোৱা 'Oriental' শব্দটোৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰা প্রয়োজন। এই 'Oriental' শব্দটো ইউৰোপীয়সকলে নিজকে মানৱীয়, দয়ালু, ভদ্র,সৎ আৰু স্পষ্টবাদী বুলি

প্রকাশ কৰাৰ অর্থত প্রয়োগ কৰিছিল। এই 'Oriental' শব্দৰ লগত সংগতি ৰাখিয়েই, 'Orientalism' (প্রাচ্যতত্ত্ববাদ) শব্দটো গঢ়ি উঠা বুলি ক'ব পাৰি। পাশ্চাত্যৰ এই শব্দটোৰ যোগেদি ইউৰোপীয়সকলে নিজৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ উচ্চমান বিশিষ্টতাৰ বিষয়ে প্রকাশ কৰি তেওঁলোকৰ সভ্যতা-সংস্কৃতি,ভাষা ঔপনিবেশিক শাসন কালত হীনৰূপে জ্ঞান কৰা শোষিত শ্রেণীটোৰ ওপৰত জাপি দিয়াৰ ফলত তেওঁলোকে সেইসমূহ সাহিত্য-ভাষা-সংস্কৃতিৰ সোঁতত বৈ যাবলৈ বাধ্য হৈছিল। ফলস্বৰূপে ঔপনিবেশিক সাম্রাজ্যবাদৰ পতনৰ পাছতো সেই ধৰণৰ মনোভাৱ আৰু অভ্যাস পৰিত্যাগ কৰিব নোৱাৰাৰ ফলত নিজস্ব পৰিচয় হেৰুৱাই পেলাবলগীয়া পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হৈছিল। (উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকলে 'Orientalism' (প্রাচ্যতত্ত্ববাদ)ক ওফৰাই পেলোৱাৰ বাবে প্রয়াস কৰিছিল।)

উল্লেখযোগ্য যে কেনিয়ান লিখক 'Ngugi wa Thiong'o য়ে নিজৰ ভাষাতে লিখিছিল যদিও শোষিত অৱস্থাৰ পৰা পৰিত্রাণ পোৱা কেতবোৰ লেখকে নিজৰ ভাষা হেৰুৱাই একমাত্র ইংৰাজী ভাষাত লিখিবলৈ বাধ্য যিহেতু তেওঁলোকে নিজস্ব ভাষা হেৰুৱাই পোনতে ঔপনিবেশিক সাম্রাজ্যবাদ তত্ত্ব জাপি দিয়া সেই নির্দিষ্ট ইংৰাজী ভাষাটোৰেই শিকিছিল। Nigerian লিখক Chinua Achebe য়ে তেওঁৰ 'Morning yet on Creation Day' শীর্ষক ৰচনাত বিশ্লেষণ কৰি কৈছিল "For me there is no other choice, I have been given the language and I intend to use it."



জানি থোৱা ভাল

ঔপনিবেশিক কালৰ সাম্রাজ্য পতনৰ পাছৰ সময়খিনি উত্তৰ-ঔপনিবেশিক কাল ৰূপে চিহ্নিত কৰা হৈছে। এই ইউৰোপীয় সাম্রাজ্য পতনৰ পাছত ঔপনিবেশিক কালীন দেশবোৰে স্বতন্ত্রতা লাভ কৰিলে। এই স্বাধীনতা বা স্বতন্ত্রতা লাভ কৰা দেশসমূহক 'তৃতীয় বিশ্ব' ৰূপে অভিহিত কৰা হয়। উল্লেখ্য যে স্বাধীনতা লাভ কৰা এছিয়া, আফ্রিকা আৰু অষ্ট্রেলিয়া আদি দেশসমূহক দেশ, চৰকাৰ আৰু সংস্কৃতি গঠনৰ দিশত সুবিধা প্রদান কৰা হয়।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৭ ঃ 'Native' শব্দটোৰ অর্থ লিখক।

(৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ৮ ঃ ঔপনিবেশিক সাম্রাজ্যবাদত কেইটা আৰু কি কি শ্রেণীৰ জন্ম হয়? (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ৯ ঃ উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদী সমালোচকসকলে ঔপনিবেশিক শোষিত শ্রেণীটোক কি বুলি বর্ণনা কৰিছে? (১০০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

১৪.৫ উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদ

এটা ঐতিহাসিক শব্দৰ সৈতে জড়িত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদ শব্দটোৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হ'ল Post-Colonialism। ঔপনিবেশিকতা আৰু উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাৰ মাজৰ সম্পৰ্ক অতি নিবিড় যদিও তাৰে সমান্তৰালকৈ দুয়োটাৰ মাজত দ্বন্দ্বাত্মক জটিল পৰিবেশো বিদ্যমান। ঔপনিবেশিক শাসকগোষ্ঠীয়ে জোৰ-জুলুম কৰি একোখন উপনিবেশ প্ৰতিষ্ঠা কৰি বিভিন্ন প্ৰকাৰে শাসিতসকলৰ মন আৰু মগজুৰ ওপৰত অধিকাৰ বিস্তাৰ কৰে। ইউৰোপীয় সাম্ৰাজ্য পতনৰ পৰৱৰ্তী সময়ত ঔপনিবেশিক দেশসমূহে স্বাধীনতা লাভ কৰাত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাই শাসকগেষ্ঠীবিলাকৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ প্ৰকাশ কৰি ঔপনিবেশিক শোষিতসকলৰ মন-মগজু মুক্ত কৰিবৰ বাবে যত্নপৰ হয়। ষোড়শ শতিকাৰ পৰৱৰ্তী কালছোৱাত ইউৰোপীয় ঔপনিবেশিকতা সাম্ৰাজ্যবাদে এক বহল পৰিসৰ লাভ কৰিছিল। ফলস্বৰূপে ইউৰোপীয় দেশসমূহৰ আধুনিক ইতিহাসৰ গতি নিৰ্ধাৰিত হৈছিল। উল্লেখ্য যে ওঠৰ শতিকাৰ পৰা আৰম্ভ হৈ 1970 চনত এংগোলা আৰু মোজাম্বিকে স্বাধীনতা লাভ কৰা কাললৈকে ঔপনিবেশিকৰণৰ ইতিপৰ্বৰ ৰেখা চিত্ৰ বিস্তৃত হৈ আহে। এই ঔপনিবেশিকীকৰণৰ পৰিসমাপ্তি ঔপনিবেশিক দমন আৰু ঐতিহ্যৰ মাজৰ বিৰোধ আৰু সংঘাতত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতা গঢ় লৈ উঠে বুলি বিভিন্নজন পণ্ডিতে মত আগবঢ়াইছে। এই বিষয়ত আকৌ বিভিন্নজন পণ্ডিতৰ মতানৈক্যও পৰিলক্ষিত হয়। তেওঁলোকৰ মতে উত্তৰ-সংযুতিবাদ আৰু উত্তৰ-আধুনিকতাবাদী দৃষ্টিভংগীৰ আধাৰতহে উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাই গা কৰি উঠিছে।

উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদীসকলে ঔপনিবেশিকতাবাদৰ অধীনস্থ শোষকসকলৰ মনত স্থিৰ বিষয়বোৰৰ পৰা মুক্তি দিয়াৰ আপাহত ঔপনিবেশিককালীন আৰু উত্তৰ-ঔপনিবেশিক কালত গঢ়ি উঠা পৰিৱৰ্তনৰ সংস্কৃতি সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিছে।

বিংশ শতিকাৰ পঞ্চম দশকত ঔপনিবেশিকতাৰ তাত্ত্বিক সমালোচনাৰ পথ মুকলি হয়। পোন প্ৰথমে এইমে ছেইজাৰৰ "Discourse on Colonialism" (1950) গ্ৰন্থত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাৰ তাত্ত্বিক সমালোচনা আৰম্ভ হয়। উত্তৰ-ঔপনিবেশিক বিষয়টোত বৰ্ণ আৰু বৰ্ণ বিভাজনে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছে। তদুপৰি শ্ৰেণী আৰু লিঙ্গৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক তথা বিৰোধিতাৰ বিষয়টোৱেও এই তাত্ত্বিক আলোচনাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় দিশ ৰূপে বিবেচিত হৈছে। মাৰ্ক্সীয় তত্ত্ব আৰু দৰ্শনৰ মিল থকা এই উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদে মাৰ্ক্সীয় চেতনাতকৈও আৰু অধিক আগবাঢ়ি শাসক-শোষক, শ্ৰেণী বৰ্ণ আৰু লিঙ্গৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক আৰু বিৰোধিতাৰ বিষয়ে এক বহল পৰিসৰ সাঙুৰি লৈছে। এই ঔপনিবেশিকতা আৰু উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাৰ লগত সাঙোৰ খাই থকা এটি উপাদান হৈছে— 'আধিপত্য'। সম্ভৱতঃ বিংশ শতিকাৰ সবাতোকৈ মৌলিকতাসম্পন্ন কমিউনিষ্ট চিন্তাবিদ, দাৰ্শনিক আৰু তাত্ত্বিক ৰূপে প্ৰখ্যাত আন্টোনিও গ্ৰামছিয়ে 'আধিপত্য'ৰ ধাৰণাটো প্ৰকাশ কৰি কৈছে "শাসক শ্ৰেণীয়ে কেৱল শক্তি প্ৰয়োগৰ জৰিয়তে অথবা দমন-নিপীড়নৰ জৰিয়তে নিজস্ব প্ৰভুত্ব আৰু শাসন বৰ্তাই ৰাখিব নোৱাৰে। বৰং শাসক শ্ৰেণীয়ে অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক আধিপত্য বিস্তাৰেৰে শোষিত শ্ৰেণীৰ

স্বেচ্ছামূলক সমর্থন আদায় কৰে—যিটো মতাদর্শৰ জৰিয়তে সৃষ্টি আৰু সম্পন্ন হয়।”

উল্লেখ্য যে উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদীসকলে নিজস্ব সংস্কৃতিৰ পুনৰুত্থানৰ লগতে পৰম্পৰাগত সংস্কৃতি সম্বন্ধীয় ধাৰণাসমূহক আক্রমণ কৰাৰ পক্ষপাতি আছিল। শ্রেণী সচেতনতা, বর্ণ সচেতনতা আদি বিষয়সমূহৰ লগতে উত্তৰ ঔপনিবেশিকতাবাদীসকলে আলোচনা, বিশ্লেষণ আৰু নির্ধাৰণ কৰিছিল।



১৪.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ শব্দটোৰ ইংৰাজী প্রতিশব্দ হ’ল Postmodernism (পোষ্ট-মডার্নিজিম)। এই উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ আন্দোলন আধুনিকতাবাদ আন্দোলনৰ প্রতিক্রিয়া বা প্রতিবাদতেই গঢ় দিয়া হৈছে।
- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলে বিষয় বা সাৰবস্তুক খণ্ড-খণ্ড কৰি ব্যাখ্যাৰ দিশত আগবঢ়োৱাৰ পক্ষপাতী।
- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীসকলৰ বাবে সত্য-অসত্যৰ ধাৰণা বহু সময়ত একার্থক।
- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদীৰ মতে পাঠৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰা সত্যই মুখ্য নহ’বও পাৰে অর্থাৎ বিষয়সমূহৰ এটা Master Discourse (কর্তৃত্বশীল বক্তব্য) থাকিব নোৱাৰে।
- উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ দিশত প্রথম স্তৰটোত 1950 চনৰ পৰা শীতল যুদ্ধৰ শেষৰ ফাললৈকে এই সময়ছোৱাক সাঙুৰিব পাৰি। এইখিনি সময়ত ৰাজনৈতিক, সামাজিক আৰু অর্থনৈতিক বিবিধ কাৰকৰ দিশত হ্রাস হোৱা উৎপাদন প্রক্রিয়া আৰু উন্নত দেশত বাণিজ্যিক খণ্ডৰ বৃদ্ধি আদি কাৰকবোৰ গা কৰি উঠিছিল।
- পাশ্চাত্যত সম্ভৱতঃ পঞ্চদশ শতিকাৰ আশে-পাশে নিজকে শক্তিশালী ৰূপে জ্ঞান কৰা ইউৰোপীয় দেশসমূহে দুর্বল মানুহ তথা অঞ্চলসমূহৰ ওপৰত বিস্তাৰ কৰি সাম্রাজ্যবাদ সৃষ্টি কৰিছিল। নিজকে শক্তিশালী তথা সর্বেসর্বা বুলি ভবাসকলে সাম্রাজ্য বিস্তাৰ কৰাৰ ফলত ঔপনিবেশিক শাসনে গা কৰি উঠে। তেনেস্থলত ঔপনিবেশিক শাসন ব্যৱস্থাত সমাজত দুটা শ্রেণীৰ সৃষ্টি হয়— তাৰে এটা হ’ল শাসকীয় গোষ্ঠী আৰু আনটো হ’ল শোষিতসকল।
- বিংশ শতিকাৰ পঞ্চম দশকত ঔপনিবেশিকতাৰ তাত্ত্বিক সমালোচনাৰ পথ মুকলি হয়। পোন প্রথমে এইমে ছেইজাৰৰ "Discourse on Colonialism" (1950) গ্রন্থত উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাৰ তাত্ত্বিক সমালোচনা আৰম্ভ হয়। উত্তৰ-ঔপনিবেশিক বিষয়টোত বর্ণ আৰু বর্ণ বিভাজনে অতি গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰিছে। তদুপৰি শ্রেণী আৰু লিঙ্গৰ পাৰস্পৰিক সম্পর্ক তথা বিৰোধিতাৰ বিষয়টোৱেও এই তাত্ত্বিক আলোচনাৰ বাবে প্রয়োজনীয় দিশ ৰূপে বিবেচিত হৈছে।



১৪.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১। ওজা, অঞ্জন কুমাৰ (সম্পাঃ) (২০০১); সাহিত্য-সমালোচনা তত্ত্ব; লক্ষীমপুৰ, উত্তৰ লক্ষীমপুৰ মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশন সমিতি।

২। পাদুন, নাহেন্দ্ৰ (২০১৪); সাহিত্য তত্ত্ব আৰু সমালোচনা তত্ত্ব গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

৩। বৰমুদৈ, আনন্দ (২০১৬); আধুনিকতাৰ পৰা উত্তৰ-আধুনিকতালৈ; গুৱাহাটী ঃ বনলতা

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

৪। Lyotard, J.F.(1984), The Postmodern Condition:A Report on knowledge.Manchester : Manchester University Press.

৫। Williams, T.G. (1951). English Literature : A Critical Survey, Pitman.



১৪.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভৱিষ্যৎ।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'প্লুট ইগ'।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 1850 ৰ পৰা 1975 চনৰ মাজৰ সময়খিনিক।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 1967-69 চনৰ সময়ছোৱাত।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আধুনিকতাৰ ধাৰাবাহিক প্ৰৱাহ আৰু বিস্তাৰ সম্পৰ্কীয় বিষয়ৰ অৰ্থ বহন কৰিব।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ঔপনিবেশিক সাম্ৰাজ্যত শোষিতসকলক বুজাবৰ বাবে শাসকসকলে আৰু শোষিতসকলে নিজে শব্দটো প্ৰয়োগ কৰিছিল পাঠৰ আধাৰত চমুকৈ বুজাই লিখিব পাৰি।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দুটা। শাসক বা শোষকসকল আৰু শোষিতসকল, শ্ৰেণী দুটাৰ বিষয়ে বহলাই ব্যাখ্যা কৰিব

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দ্বৈত সচেতনতা আৰু দ্বৈত দৃষ্টিভংগীৰ বৰ্ণনা কৰক।



১৪.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ চেন্ট লুইচৰ গৃহ আঁচনি ধ্বংসৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা পৰিবেশ সম্পর্কে লিখক।

প্রশ্ন ৩ ঃ ইতিহাসবিদ আর্ণল্ড টয়নবিয়ে কৰা যুগবিভাজন সম্পর্কে লিখক।

প্রশ্ন ৪ ঃ ইহাব হাচানে আধুনিকতাবাদ আৰু উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ মাজত স্পষ্ট কৰা পার্থক্যসমূহত আলোকপাত কৰক।

প্রশ্ন ৫ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদৰ বৈশিষ্টসমূহ কি কি?

প্রশ্ন ৬ ঃ উত্তৰ-আধুনিকতাবাদ বিকাশৰ দুয়োটা স্তৰৰ সম্পর্কৰ বিষয়ে বহলাই লিখক।

প্রশ্ন ৭ ঃ ঔপনিবেশিকতাবাদ সম্পর্কে বহলাই আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৮ ঃ ঔপনিবেশিকতাবাদৰ শাসক-শোষিতৰ সম্পর্ক আৰু চিন্তাধাৰা সম্পর্কে আলোকপাত কৰক।

প্রশ্ন ৯ ঃ উত্তৰ-ঔপনিবেশিক সমালোচকসকলে ঔপনিবেশিক শোষিতৰ সম্পর্কে আগবঢ়োৱা মতামতসমূহ লিখক।

প্রশ্ন ১০ ঃ উত্তৰ-ঔপনিবেশিকতাবাদ সম্পর্কে এটি নিবন্ধ যুগুত কৰক।

*** ***** ***



প্রসঙ্গ পুথি

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

1) অসম নাট্য সম্মিলন [1991); *ভৰতৰ নাট্যশাস্ত্ৰ;* নগাঁও ঃ অসম নাট্য সম্মিলন।

2) ওজা, অঞ্জন কুমাৰ (2001); *সাহিত্য-সামালোচনা তত্ত্ব;* লখিমপুৰ ঃ উত্তৰ লখিমপুৰ মহাবিদ্যালয়।

3] কটকী, প্রফুল্ল (2009); *স্বৰাজোত্তৰ অসমীয়া উপন্যাস সমীক্ষা;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

4) গোস্বামী, ত্রৈলোক্যনাথ (1999); *নন্দনতত্ত্ব ঃ প্রাচ্য আৰু পাশ্চাত্য;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা¼

5) গোস্বামী, ত্রৈলোক্যনাথ (2006); *আধুনিক গল্প সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

6) গোস্বামী, মৃণাল জ্যোতি (2011, আগষ্ট); 'অসমীয়া উত্তৰ-আধুনিক নাটক'; *নিনাদ;* পৃ. 8–14।

7) গোস্বামী, মৃণাল জ্যোতি (2011, অক্টোবৰ-নবেম্বৰ); 'অসমীয়া উত্তৰ-আধুনিক নাটক'; *নিনাদ;* পৃ. 66–69।

8] গোস্বামী , উপেন্দ্র নাথ (2012) ঃ বৈষ্ণৱ ভক্তিধাৰা আৰু সন্ত কথা; মণি-মাণিক প্রকাশ, পাণবজাৰ, গুৱাহাটী, সপ্তম সংস্কৰণ।

9) চলিহা, প্রদীপ (ভাষান্তৰ) (1997); *অভিনয় দর্পণ;* গুৱাহাটী ঃ অসম প্রকাশন পৰিষদ।

10] চহৰীয়া, কনক চন্দ্র (2015) ঃ অসমৰ বৈষ্ণৱ ধর্ম আৰু সাহিত্য; চন্দ্র প্রকাশ, গুৱাহাটী।

11] ঠাকুৰীয়া, ৰামমল [2005]; *সাহিত্য বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী।

12] ডেকা হাজৰিকা, কৰবী [2003]; *কবিতাৰ ৰূপছায়া;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

13) দত্ত, উদয় (1995); *চুটিগল্প;* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টৰ্ৱচ্।

14) নেওগ, মহেশ্বৰ (2000); *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

15] নেওগ, মহেশ্বৰ আৰু শর্মা, হেমন্তকুমাৰ (সম্পাঃ) [2003]; *সাহিত্য সমীক্ষা;* ডিব্রুগড়ঃ বনলতা।

16] বৰা, মহেন্দ্র [2002]; *সাহিত্য উপক্রমণিকা;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

17] বৰা, যতীন [1999]; *ছন্দ ধ্বনি আৰু অলংকাৰ;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

18] বৰা, হেম [1995]; *সাহিত্য বিচাৰৰ মূল কথা;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্রপ্রকাশ।

19] বৰুৱা, লোপা [2013]; *আধুনিক অসমীয়া কবিতাত প্রতীক আৰু চিত্রকল্প;* গুৱাহাটী ঃ পূর্বাঞ্চল প্রকাশ।

20] বৰুৱা, প্রহ্লাদ কুমাৰ (2003); *উপন্যাস;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

21) বৰুৱা, প্রহ্লাদ কুমাৰ (2005); *অসমীয়া চুটিগল্পৰ অধ্যয়ন;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

22) বৰুৱা, সত্যপ্রসাদ (1983); *নাটক আৰু অভিনয় প্রসংগ;* গুৱাহাটী ঃ গ্রন্থপীঠ।

23) ভট্টাচার্য, পৰাগ কুমাৰ (1993); *গল্পৰ প্রসংগ আৰু অসমীয়া গল্প সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

24] ভট্টাচার্য, পূর্ণ [2009]; *আধুনিক অসমীয়া কবিতা;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

25] ভৰালী, শৈলেন (2003); *উপন্যাস ঃ বিচাৰ আৰু বিশ্লেষণ;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

26) ভৰালী, শৈলেন (1995); *ট্রেজেদি বিচাৰ;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

27) ভৰালী, শৈলেন (1992); *নাটক আৰু অসমীয়া নাটক;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

28) ভাগৱতী, কামাখ্যাচৰণ (1988); *সংস্কৃত নাট্য সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ নিউ বুক ষ্টল।

29] মজুমদাৰ, বিমল (2017) ঃ ভক্তি সাহিত্য; চন্দ্র প্রকাশ, গুৱাহাটী।

30] শইকীয়া, নগেন (2003); *সাহিত্য-বাদবৈচিত্র্য;* ডিব্রুগড় ঃ কৌস্তভ প্রকাশন।

31) শইকীয়া, নগেন (সম্পাঃ) (1987); *সাহিত্যৰ বাদ-বৈচিত্র্য;* পাঠশালা ঃ অসম সাহিত্য সভা।

32) শর্মা, তীর্থনাথ (2006); *সাহিত্য বিদ্যা পৰিক্রমা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশন।

33] শর্মা, গোবিন্দ প্রসাদ (1995); *উপন্যাস আৰু অসমীয়া উপন্যাস;* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টছ ষ্ট'ৰচ্।

34) শাস্ত্রী, মনোৰঞ্জন (2009); *সাহিত্য দর্শন;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

35) শর্মা, মুকুন্দমাধৱ (1991); *ধ্বনি আৰু ৰসতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশন¼

36) শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ (2006); *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত*; গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রকাশ।

37] শর্মা, কুসুম চন্দ্র (2017) ঃ বৈষ্ণৱ ভক্তিবাদ শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ সাহিত্য আলোচনা, বান্ধৱ, গুৱাহাটী।

38] শর্মা, তীর্থ নাথ (2014) ঃ সাহিত্য-বিদ্যা পৰিক্রমা, বাণী প্রকাশ, পাণবজাৰ, গুৱাহাটী।

39] শর্মা, সত্যেন্দ্র নাথ (2001) ঃ অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত, প্রতিমা দেৱী (প্রকাশিত), ৰিহাবাৰী।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

40) গঙ্গোপাধ্যায়, নারায়ণ (1984); *সাহিত্য ছোট গল্প;* কোলকাতা।

41) ঘোষ, অজিতকুমার (1404 বাংলা); *নাট্যতত্ত্ব ও নাট্যমঞ্চ,* কলকাতা ঃ দে'জ পাব্লিছিং।

42) ঘোষ, অজিতকুমার (1970); *বাংলা নাটকের ইতিহাস;* কলকাতা ঃ উমেশ দত্ত লেন।

43) বন্দ্যোপাধ্যায়, সত্য (1999); *বার্টোল্ট ব্রেখট ও আধুনিক থিয়েটার,* কলকাতা ঃ পশ্চিমবঙ্গ নাট্য আকাদেমি।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

44) Abercrombie, L. (1960). *Principles of Literary Criticism*. London: V.

Gollancz Limited.

45] Abrams, M. H. (1993). *A Glossary of Literary Terms*. Bangalore: Prism Books Pvt. Ltd.

46] Allen, G. (2007). *Intertextuality*. India: Routledge.

47) Bates. H. E. (1943). *The Modern Short Story*. London.

48] Bharali, S. (1980). *Tragic Outlook of the Assamese Drama*. New Delhi: s.n.

49] Bowra, C. M. (1962). *The Heritage of Symbolism.* London: Macmillan & Company.

50] Boulton, M. (1969). *An Anatomy of Drama*. New Delhi: Kalayani Publishers.

51) Caliniscue, M. (1987). *The Five Faces of Modernity*. Durham: Dhaka University Press.

52] Craig, H. (1955). *English Religious Drama*. Oxford: Oxford University Press.

53) Connolly, C.(1965). *The Modern Movement*. London: Hamish Hamilton.

54] Coombes. H. (1953). *Literature And Criticism*. London : Chatto & Windus.

55) Dey. S. K. (1963). *Sanskrit Poetics.* Oxford: OUP.

56] Durrell, L. (1952). *Key to Modern Poetry*. Calcutta : Rupa & Co.

57] Esslin, M. (1977). *The Theatre of the Absurd*. USA: Penguin Books.

58) Fokkema,W.D.(1984). *Literary History, Modernism and Postmodernisim*. Amsterdam and Philadephia: John Banjamins.

59) Forster, E. M. (1927). *Aspects of the Novel.* Harmandsworth: Penguin Books.

60] Fuchs, E. (1996). *The Death of Charecter : Perspectives on Theater After Modernism.* Indiana: Indiana University Press.

61) Harvey, D. (1990). *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Black Well.

62) Hawthorn, J. (2000). *A Concise Glossary of Contemporary Literary Theory.* London: Bloomsbury Academic

63) Howthorn, J. (1985). *Studying the Novel*. London: Edward Arnold.

64] Hudson, W. H. (1983). *An Introduction to the Study of Literature*. New Delhi: Kalyani Publisers.

65) Kane, P.V. (1971). *History of Sanskrit Poetics.* Delhi: Motilal Banarashi Das.

66) Kaufmann, W. (1959). *Existentialism from Dastoessky to Sartre*; New York: Meridian Books.
67) Kettle, A. (1951). *An Introduction to the English Novel* (2 Vols). London: Arrow Book.
68) Kumar, S. K. (1962). *Bergson and the Stream of Consciousness Novel*. Glasgow: Blackie & Son.
69) Leavis, F. R. (1936). *Revaluation, Tradition and Development in English Poetry*. UK: Chatto and Windu.
70] Lewis, C. D. (1965). *The Poetic Image*. London : Jonathan Cape.
71) Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Pres.
72) Lodge, D. and Wood, N. (ed.) (2007). *Modern Criticism and Theory– A Reader*. New Delhi: Pearson Education Inc and Dovling Kindersly Publication Inc.
73) Mitchell, W. S. T. (Ed.) (1981). *On Narrative*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
74] Nicholl, A. (1969). *The Theory of Drama.* New Delhi: Doaba House.
75] Pickering, K. (2005). *Key Concept in Drama and Performance*. London: Palgrave Macmillan.
76) Ray B. W. (1952). *Short Story in America*. New York: H. Regnery Company.
77) Richards, I. A. (1926). *Principles of Literary Criticism*.Harcourt: Brace & Company.
78) Selden, R. (1985). *Contemporary Literary Theory*. Sussex: Havester Press.
79) Spender, S. (1963). *The Struggle of the Modern.* London: Hamilton.
80) Starrock, J. (1979). *Structuralism and Since form Levi Strauss to Derrida*. London: OUP.
81) Watt, I. (1957). *The Rise of the Novel*. Harmandsworth: Penguin Books.
82) Williams, T. G. (1951). *English Literature: A Critical Survey.* Pitman.
83) Wimsatt (Jr.) W.K. & Brooks, C. (1964). *Literary Criticism : A Short History*. India: Oxford and IBH Publishing Co.